

basic principles of science development in Ukraine not only according to political considerations, but also on the epistemological and methodological basis. It should be also defined, how the proposed representation of Aristotle's typology can be combined with the concept of fundamental and applied research.

REFERENCES

- The Law of Ukraine* - The Law of Ukraine «On Scientific and Scientific-Technical Activities» / Verkhovna Rada of Ukraine. - URL=<<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1977-12>>. - [ukrainian].
- Proposed, 2002* – Proposed Standard Practice for Surveys on Research and Experimental Development. Frascati Manual // OECD Publishing. – 2002. – P. 256.
- Calvert, 2001* - Changing conceptions of basic research? Background Document for the OECD Workshop on Policy Relevance and Measurement of Basic Research / J. Calvert, B. R. Martin, Oslo, 29-30 October 2001.
- Kitcher, 2001* – Kitcher. P. Science, Truth, and Democracy / Philip Kitcher. – New York: Oxford University Press, 2001. – P. 219.
- Roll-Hansen, 2009* - Roll-Hansen N. Why the distinction between basic (theoretical) and applied (practical) research is important in the politics of science: Technical Report 04.09 / Nils Roll-Hansen. – LSE Centre Phil.of Natural and Social Science. – 2009.
- Calvert, 2006* – Calvert J. What's Special about Basic Research? - Science, Technology, & Human Values, - V.31, N.2, March 2006. – P. 199-220.
- Pielke, 2012* – Pielke R., Jr., Basic Research as a Political Symbol. – Minerva, V.50 (3), 2012. – P. 339-361. - DOI 10.1007/s11024-012-9207-5.
- Ross, 2009* - Aristotle. The Nicomachean Ethics/Aristotle; translated by D. Ross; revised by L. Brown. - Oxford University Press Inc., New York, 2009. - xliii+277p.
- Porev 2012* – Porev S. M. University and Science. Epistemology, methodology and pedagogy of knowledge production. – Kyiv, Himgest. – 2012. – 384 p. - [ukrainian].
- Philosophy, 2009* – Philosophy of Technology and Engineering Sciences. Ed. Meijers A. – Elsevier, V.9, 2009. – 1473p.
- Gibbons, 1994* - Gibbons M. The New Production of Knowledge: The Dynamics of Science and Research in Contemporary Societies/ Gibbons, M., Limoges, C., Nowotny, H., Schwartzman, S., Scott, P. & Trow, M. - SAGE, London, 1994. - 179p.
- Flyvbjerg, 2004* – Flyvbjerg B. Phronetic Planning Research: Theoretical and Methodological Reflections//Planning Theory & Practice. – 2004. - 5, №3. – P.283–306.

Надійшла до друку 1.09.2014.

УДК 141.7:316.6

Артур Гангал

ФІЛОСОФСЬКІ ПРИНЦИПИ АНАЛІЗУ ІНТЕРІОРИЗАЦІЇ СТУДЕНТСЬКОЮ МОЛОДДЮ СОЦІАЛЬНИХ НОРМ

У статті проаналізовано основні філософські принципи аналізу інтеріоризації соціальних норм: вивчення міжіндивідуальної взаємодії на засадах символічного інтеракціонізму, інституційний підхід до аналізу умов інтеріоризації, доповнення діяльнісного підходу комунікативним. Проаналізовано державну політику щодо створення належних умов для інтеріоризації, сутнісний зв'язок процесів інтеріоризації та соціальної адаптації, а також значення досліджень світогляду для розкриття ціннісних підстав інтеріоризації.

Ключові слова: інтеріоризація соціальних норм, студенти, освітні норми, міжіндивідуальна взаємодія, інституційний підхід, державна політика, соціальна адаптація, світогляд, цінності.

В статье проанализированы основные философские принципы анализа интериоризации социальных норм: изучение межличностного взаимодействия на основе символического интеракционизма, институциональный подход к анализу условий интериоризации, дополнение деятельностного подхода коммуникативным. Проанализированы государственная политика по созданию надлежащих условий для интериоризации, сущностная связь процессов интериоризации и социальной адаптации, а также значение исследований мировоззрения для раскрытия ценностных оснований интериоризации.

Ключевые слова: *интериоризация социальных норм, студенты, образовательные нормы, межличностное взаимодействие, институциональный подход, государственная политика, социальная адаптация, мировоззрение, ценности.*

There are revealed the basic principles of philosophical analysis of internalization of social norms: individual interaction study based on symbolic interactionism, institutional approach to the analysis of the conditions of internalization, complementary of the communicative and activity approach. There are analyzed national policy for the creation of appropriate conditions for internalization, essential of the communication processes of internalization and social adaptation, as well as the importance of research outlook for disclosure value reasons for internalization.

Key words: *internalization of social norms, students, educational standards, individual interaction, institutional approach, national policy, social adaptation, worldview, values.*

У даній статті буде здійснено спробу конкретизувати такі три основні філософські принципи інтеріоризації студентською молоддю освітніх норм. По-перше, *інтеріоризація студентами освітніх норм має бути осмислена на засадах теорії міжіндивідної взаємодії, а не як засвоєння абстрактних безособових норм поведінки*. Таку теорію пропонує традиція символічного інтеракціонізму (Джордж Герберт Мід [Мід Дж. Г., 2000], Уільям Томас [Томас, 1999], Ірвінг Гофман [Гофман, 2003, Гофман, 2000]), у якій, з одного боку, особистість не може бути досягнута за межами соціальної взаємодії, а з іншого – сама соціальна взаємодія має конкретний, уособлений характер. По-друге, *інтеріоризація студентами освітніх норм як передумова успішного навчання у вищих закладах освіти визначається інституційними параметрами*, що означає те, що ці умови визначаються конкретними освітніми, правовими, політичними, економічними інститутами та інститутами культури, серед яких визначальними є освітні інститути, які визнають цілі і базові цінності такої адаптації, а інші інституційні параметри визначають засоби та підпорядковані цілі цієї адаптації [Норт, 2000]. При цьому інституційний підхід буде взято у його версії, запропонованій традицією феноменологічної соціології, і конкретно, працями Альфреда Шюца [Шюц, 2004], Пітера Бергера і Томаса Лукмана [Бергер, 1995].

По-третє, *інституційне визначення інтеріоризації студентами освітніх норм має здійснюватися завдяки взаємному доповненню діяльнісного та комунікативного підходів*. Тобто, цей принцип орієнтує на коригування наявних положень педагогічної теорії, які розроблялися тривалий час переважно в рамках діяльнісного підходу, тоді як все більш плідним виявляється застосування теорії комунікації (Юрген Габермас [Габермас, 2005], Ніклас Луман [Луман, 2000, Луман, 1995] та вітчизняні дослідники їхніх досягнень А.М. Єрмоленко [Єрмоленко, 1999,

Ермоленко, 1994] та М. Бойченко [Бойченко, 2011]) у якості визначальної для аналізу соціальної адаптації студентів. Це надає прямі вказівки щодо коригування практики діяльності вищих закладів освіти у напрямі широкого використання комунікативних та інформаційних технологій.

Саме ці орієнтири слід брати до уваги при реалізації освітньої політики українською державою – у цьому знаходить свій вияв філософія державного управління вищою освітою як принципово людиноцентрична. Така людиноцентричність має означати *студентоцентричність* у першу чергу, адже саме студентство складає основну особову складову вищої освіти. Таким чином, усі заходи державної політики як такі, що враховують, зокрема, потреби інтеріоризації студентством освітніх норм, слід розглядати як принципово студентоцентричні. Це означає необхідність нового осмислення наявної нормативно-правової бази вищої освіти під кутом зору принципу студентоцентризму загалом і врахування потреб успішної інтеріоризації студентством освітніх норм і створення для цього відповідних інституційних умов зокрема. Адже саме держава в Україні на сьогодні є основним інститутом, який визначає як внутрішньо інституційні (тобто власне університетські), так і зовнішньо інституційні (економічні, політичні правові тощо) аспекти функціонування закладів вищої освіти.

В Україні, як і в інших розвинутих країнах світу, вища освіта визнана однією з провідних галузей розвитку суспільства. Стратегічні напрями розвитку вищої освіти визначено Конституцією України [Конституція, 2014], законами України «Про освіту», новим законом України «Про вищу освіту» [Закон, 2014], Національною доктриною розвитку освіти, указами Президента України, постановами Кабінету Міністрів України.

Основною метою державної політики в галузі вищої освіти є створення умов для розвитку особистості і творчої самореалізації кожного громадянина України, оновлення змісту освіти та організації навчально-виховного процесу відповідно до демократичних цінностей, ринкових засад економіки, сучасних науково-технічних досягнень.

Пріоритетними напрямами державної політики щодо розвитку вищої освіти є:

- особистісна орієнтація вищої освіти;
- формування національних і загальнолюдських цінностей;
- створення для громадян рівних можливостей у здобутті вищої освіти;
- постійне підвищення якості освіти, оновлення її змісту та форм організації навчально-виховного процесу;
- впровадження освітніх інновацій та інформаційних технологій;
- формування в системі освіти нормативно-правових і організаційно-економічних механізмів залучення і використання позабюджетних коштів;

- підвищення соціального статусу і професіоналізму працівників освіти, посилення їх державної і суспільної підтримки;
- розвиток освіти як відкритої державно-суспільної системи;
- інтеграція вітчизняної вищої освіти до європейського та світового освітніх просторів [*Реалізація..., 2003*].

Власне тому проблема інтеріоризації студентами освітніх норм під час навчання у вищих закладах освіти є актуальною сьогодні, оскільки прискорення навчання, підвищення якості навчання, вибір оптимальних умов для успішного навчання студентів у ВНЗ є нагальною потребою як студентів, так і педагогічної спільноти.

Сучасні загальноцивілізаційні тенденції розвитку суспільства здійснюють системоутворюючий вплив на реформування вищої освіти України, яке передбачає:

- перехід до динамічної ступеневої системи підготовки фахівців, що дасть змогу задовольняти можливості особистості в здобутті певного освітнього та кваліфікаційного рівня за бажаним напрямом відповідно до її здібностей і забезпечити її мобільність на ринку праці;

- формування мережі вищих навчальних закладів, яка за формами, програмами, термінами навчання і джерелами фінансування задовольняла б інтереси особи та потреби кожної людини і держави в цілому;

- підвищення освітнього і культурного рівня суспільства, створення умов для навчання протягом усього життя;

- піднесення вищої освіти України до рівня вищої освіти розвинутих країн світу та її інтеграція у міжнародне науково-освітнє співтовариство [*Вища освіта України, 2004*].

Стратегічними завданнями реформування вищої освіти в Україні є трансформація кількісних показників освітніх послуг у якісні. Цей трансформаційний процес має базуватися на таких засадах, як:

- 1) національна ідея вищої освіти, зміст якої полягає у збереженні і примноженні національних освітніх традицій. Вища освіта покликана виховувати громадянина держави Україна, гармонійно розвинути особистість, для якої потреба у фундаментальних знаннях та підвищенні загальноосвітнього і професійного рівня асоціюється зі зміцненням своєї держави;

- 2) розвиток вищої освіти повинен підпорядковуватись законам ринкової економіки, тобто закону розподілу праці, закону змінності праці та закону конкуренції, оскільки економічна сфера є винятково важливою у формуванні логіки суспільного розвитку. Водночас необхідно враховувати при цьому не менш важливі чинники – соціальні, політичні, духовного життя, суспільної свідомості, культури та морально-психологічних цінностей;

- 3) розвиток вищої освіти розглядається у контексті тенденцій розвитку світових освітніх систем, у т. ч. європейських [*Державна програма..., 1994*].

Стає усе більш очевидним, що необхідна розробка довгострокової програми структурної адаптації національної освітньої політики до нових міжнародних умов.

У цьому контексті реформування вищої освіти України бажано проводити з урахуванням вимог Міжнародної стандартної класифікації занять (ISCO-88 (МСКЗ)), Міжнародної стандартної класифікації освіти (ISCED-97 (МСКО)), Міжнародного стандарту якості серії ISO 9000 та вимог, критеріїв і стандартів, які узгодили країни – учасниці Болонського процесу.

Оскільки, варто нагадати, що основні цілі Болонського процесу зводяться до наступного:

– побудова Європейського простору вищої освіти як передумови розвитку мобільності громадян з можливістю їх працевлаштування;

– посилення міжнародної конкурентоспроможності як національних, так і в цілому європейської систем вищої освіти;

– досягнення більшої сумісності та порівнянності систем вищої освіти;

– формування та зміцнення інтелектуального, культурного, соціального та науково-технічного потенціалу окремих країн та Європи в цілому;

– підвищення визначальної ролі університетів у розвитку національних і європейських культурних цінностей;

– змагання з іншими системами вищої освіти за студентів, вплив, гроші та престиж [Андрущенко, 2004].

На нашу думку, участь вищої освіти України в Болонських перетвореннях має бути спрямована лише на її розвиток і набуття нових якісних ознак, а не на втрату кращих традицій, зниження національних стандартів якості вищої освіти. Орієнтація на Болонський процес не повинна призводити до надмірної перебудови вітчизняної системи освіти.

У контексті Болонського процесу Україна обрала наступні напрями розвитку вищої освіти в Україні: перший напрям – це розширення доступу до вищої освіти, другий – якість освіти й ефективність використання фахівців з вищою освітою і третій – це інтеграційні процеси.

Варто зауважити, що реалізація другого напрямку розвитку вищої освіти щодо поліпшення якості та ефективності використання фахівців з вищою освітою у контексті Болонського процесу, нами вбачається через реформування змісту вищої освіти та удосконалення інтеріоризації студентами-першокурсниками освітніх норм під час навчання у вищих закладах освіти.

Другим, після виявлення філософії відповідної державної політики, важливим напрямом конкретизації філософських засад дослідження інтеріоризації студентством освітніх норм є дослідження сутнісного зв'язку процесів інтеріоризації та соціальної адаптації. Тут, як уже нами

значалося вище, слід не лише розрізняти ці процеси, але й бачити між ними важливу взаємозалежність.

Важливе місце, на думку І. Милославової, займають засоби адаптації, до яких відносять соціальні стандарти, стереотипи, захисні механізми, які необхідні людині для ефективної адаптації [Милославова, 1973: с. 16-32]. Ці засоби адаптації є передусім засобами інтеріоризації – адже якщо не зрозуміти логіку здійснення людиною інтеріоризації і не врахувати її у організації успішної адаптації, то усі зовнішні зусилля можуть виявитися марними. Так, університет, держава і суспільство можуть забезпечувати якнайкращі умови навчання, однак, якщо сам студент не зможе або не захоче ними скористатися, за нього це не зробить ніхто.

Часто-густо ці нюанси здійснення соціальної адаптації взагалі випадають з уваги дослідників, а якщо все ж потрапляють у фокус наукових досліджень, то, як правило, розглядаються лише під психологічним або педагогічним кутом зору, а загальна філософська картина інтеріоризації як основи особистісного включення у соціальну адаптацію так і не розробляється.

Психологи при дослідженні проблеми адаптації особистості зосереджують свою увагу на закономірностях психічних процесів, психічних станів і розвитку в адаптаційний період щодо якісних перетворень основних її психологічних параметрів.

Одним із осередків дослідження проблем соціальної адаптації є Інститут вищої освіти Академії педагогічних наук України у м. Києві, а провідним вченим, який тривалий час займається проблемами соціалізації та адаптації є М. Лукашевич. Цей дослідник здійснив важливі дослідження, які створюють необхідні передумови для формулювання філософських висновків щодо ролі інтеріоризації у здійсненні соціально-адаптивних процесів.

Так, у своїх працях М. Лукашевич розробляє адаптивно-розвиваючу концепцію соціалізації, яку створено з метою дослідження місця і ролі виховання у здійсненні соціалізації особистості. Сутність адаптивно-розвиваючої концепції соціалізації полягає в розгляді соціалізації «як взаємодії людини, що триває все її життя, з навколишнім середовищем шляхом (за допомогою) адаптації, що змінюють одна одну, у кожній зі сфер її життєдіяльності. Будь-яка адаптація, як особлива діяльність людини, що пов'язана із засвоєнням чергової нової соціальної ситуації, додає їй соціального досвіду і тим самим підвищує рівень її соціалізації. Подальша адаптація індивіда, спираючись на новий, вищий рівень його соціалізації, відбувається ефективніше, уможлиблюючи його швидше підняття на чергову сходинку соціалізації» [Лукашевич, 1992]. На нашу думку, дана концепція має інноваційний характер та слугує методологічною основою для нашого дослідження соціальної адаптації студентів до навчання у вищих закладах освіти.

Таким чином, особливої уваги держави і громадськості, насамперед професорсько-викладацького складу вищих закладів освіти, на нашу думку, потребує студентська молодь, яка через кілька років становитиме «ядро» української національної інтелігенції. Сьогоднішні студенти – це майбутні працівники владних структур, державні діячі, фахівці і галузі ринкової економіки, носії інтелектуального потенціалу початку XXI століття, творці нових здобутків національної культури. Щоб нинішні студенти виправдали своє високе покликання, необхідне реформування життя вищого закладу освіти, докорінне поліпшення виховного процесу.

На нашу думку, глибокого переосмислення потребують мета і завдання виховного впливу на студентську молодь, провідні теоретико-методологічні принципи, зміст та форми організації виховної діяльності вищих закладів освіти, зокрема усіх їхніх підрозділів і структур.

Третім напрямом філософського осмислення завдань інтеріоризації студентством освітніх норм, а відповідно і пріоритетним завданням у вихованні підростаючих поколінь, зокрема студентської молоді, є формування світогляду. В Державній національній програмі «Освіта Україна XXI століття» підкреслюється: «Національне виховання в Українській державі має бути спрямоване на формування в молоді та дітей світоглядної свідомості, ідей, поглядів, переконань, ідеалів, традицій, звичаїв, інших соціальне значущих надбань вітчизняної і світової духовної культури» [*Державна програма..., 1994*]. Дуже важливо під час навчання у вузі, зокрема під час позакласних занять зі студентами, надавати всьому навчально-виховному впливу на студентську молодь світоглядної спрямованості. Це – пріоритетне завдання всієї багатогранної діяльності адміністрації, професорсько-викладацького складу, методистів, соціальних педагогів і психологів, керівників колективів.

Світогляд молоді й культура, як національна, так і світова – це фундаментальні поняття, тісно пов'язані між собою. Вся історія людства, розвитку національних систем освіти і виховання переконує в тому, що світогляд молоді формується на основі здобутків сучасної цивілізації, надбань культури рідного та інших народів.

Суспільна значущість проблеми формування світогляду зумовлюється насамперед його фундаментальною роллю в житті, духовному світі кожного студента, підростаючого покоління, всієї нації.

Інтерес в нашому науковому дослідженні до питання формування світогляду студентів пов'язаний з тим, що зросли вимоги суспільства до випускників вищих закладів освіти з формування в них наукового світогляду у процесі навчально-наукової та пізнавальної діяльності, професійної підготовки, громадської діяльності та морального вдосконалення. Оскільки формування світогляду студентів спрямоване на глибше осмислення ними своєї природи, духовності, а відтак – і більш раціональне, чуйне ставлення до зовнішнього світу, збереження і примноження його багатств, його неповторності. Все це створює необхідне

ціннісно-світоглядне підґрунття для інтеріоризації студентством власне освітніх норм.

Дієвим засобом формування світогляду майбутніх спеціалістів є створення інтелектуально-духовного університетського середовища, де викладачі обізнані з високою наукою, філософською та психологічною культурою, є світоглядно автономними, а тому студенти перебувають під впливом сильної мотивації до самоосвіти та саморозвитку, до активної інтеріоризації освітніх норм, а отже й до ефективнішої соціальної адаптації до умов навчання у вищих закладах освіти. Нагальна потреба у визначеності проблеми світогляду майбутніх фахівців з вищою освітою викликана необхідністю інтеграції вищої освіти України в єдиний світовий освітній простір.

Власне формування світогляду студентів при досягненні інтеріоризації студентами освітніх норм в умовах навчання у вищих закладах освіти тісно пов'язане із соціалізацією.

Теоретико-методологічне обґрунтування видів соціальної адаптації студентів-першокурсників було зроблено у праці Г. Левківської, В. Сорочинської, В. Штифурака [*Левківська, 2001*]. Автори поділяють соціальну адаптацію на: нормальну адаптацію, мішану, девіантну, патологічну та дезадаптацію. Все це створює сприятливі передумови для розробки філософського рівня виявлення специфічних умов інтеріоризації студентством освітніх норм – і аналогічних вищезазначеним соціально-адаптивним різновидів інтеріоризації: нормальну інтеріоризацію, мішану, девіантну, патологічну та деінтеріоризацію.

У практиці роботи куратора, викладачів, практичного психолога та соціального педагога ми зустрічали прояви як нормальної адаптації, так і нормальної (стандартної) інтеріоризації, коли студент має гарну успішність у навчанні, вирізняється громадською активністю, працелюбністю, ввічливістю, відповідальністю.

Мішаний вид соціальної адаптації студентів до умов навчання ми можемо спостерігати у процесі навчально-виховної роботи у вищих закладах освіти, коли студент частково стурбований ситуативними навчальними проблемами, але одночасно стоїть перед конструктивними завданнями з очікуванням соціальних ролей. В даній ситуації ефективно використовуються пізнавальні здібності студента та соціальний досвід. Студент при цьому може проявляти захисну агресивність, як нахил до самовиправдання (шляхом раціоналізації), звинувачення інших (використовуючи механізми проєкції і атрибуції). У випадку захисної адаптації це «відверто» захисний комплекс; незахисна адаптація – це комплекс незахисних механізмів, і в третьому випадку – це мішані (захисно-незахисні) комплекси [*Левківська, 2001*]. У кожному випадку інтеріоризація має характер часткового сприйняття соціальних норм, а саме – на основі їхнього відбору, суб'єктивної селекції. З одного боку, це означає часткове незасвоєння всього пакету освітніх норм, але з іншого –

те, що ті норми, які все ж були інтеріоризовані, мають високий ступінь осмисленого сприйняття студентом, вони були сприйняті як свої не автоматично і майже бездумно, а в результаті критичного відбору. Тому цей вид інтеріоризації, попри видиму його неповноту, має надзвичайно важливе значення для подальшої позитивної динаміки процесів інтеріоризації, а крім того, свідчить про значну глибину процесів інтеріоризації.

Ще одним видом соціальної адаптації є девіантна адаптація. Під девіантною адаптацією розуміють такий вид адаптації, який забезпечує задоволення потреб студента в даній групі або соціальному середовищі, при цьому очікування інших учасників соціального процесу не виправдовуються такою поведінкою. Вона буває:

1) неконформістська – тобто такий процес адаптації студента до навчання, завдяки якому він долає внутрішньогрупову проблемну ситуацію незвичайними для членів цієї групи способами та шляхами, і внаслідок цього опиняється в конфліктних відношеннях з нормами групи і їхніми носіями. У нього виникають нові проблемні ситуації, які вимагають нових адаптивних механізмів і поведінки.

2) конформістська – коли студент повністю приймає соціальні норми групи.

Цей вид адаптації постає як більшою мірою негативний, однак пов'язаний з ним різновид інтеріоризації може бути значно більш перспективний і важливий. Адже більшість оригінально мислячих і креативних студентів саме внаслідок своєї нестандартності можуть виглядати диваками чи взагалі мало соціалізованими персонажами. Досить згадати ганебно слабкі освітні успіхи Альберта Ейнштейна. Такі люди погано адаптуються, але вони можуть створювати зразки, які ляжуть в основу майбутньої адаптації для інших. Не обов'язково бути схожим на усіх, адже можливо, що усі захочуть бути схожим на тебе. Цей різновид адаптації слід розглядати під кутом зору досліджень Макса Вебера – харизматичного типу панування, коли харизматичний лідер якраз і постає як зовсім нетипова особистість [Вебер, 2013]. Таким чином, девіантна інтеріоризація може мати дуже велике позитивне значення.

З іншого боку, не можна кожного девіантно-адаптованого студента, якому властива девіантна, нетипова інтеріоризація освітніх норм сприймати автоматично як потенційного генія. Все ж слід визнати, що серед девіантних особистостей більшість залишаються просто невдахами. Варто звернути увагу на той натяк, який дає дослідження Чезаре Ломброзо збігу формальних ознак відхилення від норми у геніїв та безумців і злочинців [Ломброзо, 1996] – хоча усі генії у чомусь безумці (виступаючи проти традиційного здорового глузду) і злочинці (проти усталених норм у мистецтві чи науці), але далеко не всі відхилення від норми є ознакою здатності особистості до наукових чи мистецьких відкриттів, а переважно просто свідчать про асоціальну поведінку.

Аналізуючи види соціальної адаптації, потрібно відмітити наявність рідкісного у практиці навчально-виховної роботи педагогів, проте важливого виду адаптації – патологічна адаптація. Під патологічною адаптацією вчені розуміють соціально-психологічний процес (активність студентів в соціальних ситуаціях), який повністю або частково здійснюється за допомогою патологічних механізмів і форм поведінки і призводить до утворення патологічних комплексів характеру, які входять до складу невротичних психопатичних синдромів. У процесі патологічної адаптації використовуються захисні механізми, які виводять поведінку особистості за рамки нормальної. Така патологічна адаптація супроводжується завжди високим ступенем патологічної інтеріоризації, адже нетипова і нерідко соціально деструктивна поведінка особистості є наслідком некоректного сприйняття норм. Якщо девіантна інтеріоризація означає по суті заміну стандартних норм специфічними їхніми замінниками, то у випадку патологічної інтеріоризації йдеться, на нашу думку, про хибні механізми засвоєння стандартних норм. Наприклад, коли освітня дисципліна сприйматиметься у форматі садо-мазохістських взаємин. Такий формат інтеріоризації є доволі поширеним у культурі загалом, а не лише в освіті, про що свідчать, як класичні дослідження у галузі психоаналізу, зроблені Зігмундом Фрейдом [Фрейд, 2001] та Еріхом Фроммом [Фромм, 2004], так і деякі сучасні дослідження вітчизняних авторів, таких як, наприклад, І. Сайтарли [Сайтарли, 2012]. Така патологічна інтеріоризація освітніх норм, мабуть видається також успішною, однак її наслідками стають не лише хибне тлумачення цих норм, але й, як правило, відтворення самого патологічного механізму такої інтеріоризації – ті хто сприймають освітній процес як садизм, самі стають у майбутньому нерідко ще більш послідовними і переконаними садистами у своїй професійній діяльності.

І на завершення аналізу видів соціальної адаптації варто зазначити найрозповсюдженіший у практиці виховання студентів вид адаптації – дезадаптація. Дезадаптація в звичних умовах навчання студента може обумовлюватися розпадом стереотипної системи відносин, втратою значимих цінностей, неможливістю досягнення поставлених цілей тощо. Супроводжуються дезадаптовані стани негативними емоціями, переживаннями, нездатністю реально оцінити ситуацію, невміння знайти раціональний вихід із складного становища. Психічна дезадаптація може бути пов'язана з порушенням сприйняття простору і часу, з появою марень, брехливих суджень, руйнування ціннісних ідей, тривожності, страху (фобії), емоційної мобільності, суїциду, фрустрації. Стани дезадаптації, які перешкоджають пристосуванню до нових умов життя, можуть викликати порушення характеру, емоційну неврівноваженість, агресивність, депресію, стрес.

Відповідно, дезадаптація не лише супроводжується але, як правило, має своєю причиною деінтеріоризацію, тобто втрату набутих раніше

соціальних норм, які виконували інтегруючу функцію: як до функціонування світогляду і психіки особистості загалом, так і до інтеграції нових соціальних норм у загальну нормативно-мотиваційну структуру особистості. Така деінтеріоризація супроводжується, як правило, депривацією яка є прямим наслідком і зовнішнім проявом – коли особистість відчуває втрату раніше набутого, як втрату власної ідентичності. Втім, деінтеріоризація має також свої позитивні сторони на відміну від дезадаптації. Так, нерідко прийняття нових соціальних норм потребує відмови від старих. У найбільш радикальних випадках мова може навіть йти про «переоцінку усіх цінностей», як називав цей процес Фрідріх Ніцше [Ніцше, 2002]. Однак, у освітньому процесі до таких крайнощів, як правило, не доходить, хоча часткова деінтеріоризація відбувається постійно, не призводячи при цьому до дезадаптації. Навпаки, часто успішна адаптація потребує часткової деінтеріоризації, як умови успішної інтеріоризації нових освітніх норм.

Таким чином, інтеріоризація студентської молоді є способом взаємодії студента і соціального середовища, в процесі якої кожна з цих систем знаходиться у діалектичній залежності. Вона залежить від: різноманітності засобів передачі інформації про соціальне середовище; способів встановлення з соціальним середовищем позитивних зв'язків. Метою інтеріоризації студентською молоддю соціальних норм є – формування світогляду майбутніх спеціалістів, створення інтелектуально-духовного університетського середовища, де студенти перебувають під впливом сильної мотивації до самоосвіти та саморозвитку, до активної інтеріоризації освітніх норм, а отже й до ефективної соціальної адаптації до умов навчання у вищих навчальних закладах.

ЛІТЕРАТУРА

- Андрущенко, 2004* – Андрущенко В. Педагогічна освіта України в стратегії Болонського процесу / Бесіда з ректором педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова В. Андрущенко // Освіта України. – 2004. – № 13. – 17 лют. – С. 4.
- Бергер, 1995* – Бергер П. Социальное конструирование реальности: Трактат по социологии знания / Питер Бергер, Томас Лукман; [пер. с англ. Е. Д. Руткевич; вступление Е. Д. Руткевич]. – М. : Медиум, 1995. – 324 с.
- Бойченко, 2011* – Бойченко М. І. Системний підхід у соціальному пізнанні: ціннісний і функціональний аспекти: монографія / М. І. Бойченко. – К. : Видавництво «Промінь», 2011. – 320 с.
- Вебер, 2013* – Вебер М. Государство и общество / Макс Вебер; [пер. з нім. М. Кушнір]. – К. : Весвіт, 2013. – 1112 с.
- Вища освіта України, 2004* – Вища освіта України і Болонський процес: навч. посіб. / [За ред. В. Г. Кременя]. – Тернопіль : Навч. Книга, Богдан, 2004. – 384 с.
- Габермас, 2005* – Габермас Ю. Залучення іншого: Студії з політичної теорії / Юрген Габермас; [переклад з нім. А. Дахній]. – Львів : Астролябія, 2005. – 416 с.
- Гофман, 2003* – Гофман И. Анализ фреймов: эссе об организации повседневного опыта / И. Гофман; [пер. с англ.; под ред. Г. С. Батыгина и Л.А. Козловой]. – М. : Институт социологии РАН, 2003. – 752 с.
- Гофман, 2000* – Гофман И. Представление себя другим в повседневной жизни / Ирвинг Гофман; [пер. с англ. А.Д. Ковалева]. – М. : Кучково поле, 2000. – 304 с.

- Державна програма...*, 1994 – Державна національна програма «Освіта» / Україна ХХІ століття. – К. : Райдуга, 1994. – 61 с.
- Єрмоленко, 1999* – Єрмоленко А. М. Комунікативна практична філософія: підручник / А. М. Єрмоленко. – К. : Лібра, 1999. – 488 с.
- Єрмоленко, 1994* – Ермоленко А. М. Этика ответственности и социальное бытие человека [текст] / А. М. Ермоленко. – К. : Наукова думка, 1994. – 200 с. – Современная немецкая практическая философия.
- Закон, 2014* – Закон України «Про вищу освіту» // Урядовий кур'єр. – № 146 (5275) від 13 серпня 2014 року. – С. 7-18.
- Конституція, 2014* – Конституція України: зі змінами та допов. станом на 15 травня 2014 р. – К. : Преса України, 2013. – 47 с.
- Левківська, 2001* – Левківська Г. П. Адаптація першокурсників в умовах вищого закладу освіти: навч. посібник для вищих навч. закл. / Г. П. Левківська, В. С. Сорочинська, В. С. Штифурак. – К. : Міністерство освіти і науки України. Науково-методичний центр вищої освіти, 2001. – 128 с.
- Ломброзо, 1996* – Ломброзо Ч. Гениальность и помешательство / Ч. Ломброзо; [пер. с ит. Г. Тегушиновой]. – М. : Республика, 1996. – 400 с.
- Лукашевич, 1992* – Лукашевич Н. П. Теория социализации как методологическая основа социальной работы с молодежью / Н. П. Лукашевич. // Молодежная политика: опыт, проблемы, перспективы. Материалы международной научно-практической конференции (в двух частях). – Часть I. – К., 1992. – С. 84-85.
- Луман, 2000* – Луман Н. Невероятность коммуникации / Н. Луман; [пер. с нем. А. М. Ложенинина; под ред. Н. А. Головина] // Проблемы теоретической социологии. – Вып. 3. – СПб. : Издательство СПбГУ, 2000. – С. 165-199.
- Луман, 1995* – Луман Н. Что такое коммуникация? / Н. Луман; [перевод с нем. Д. В. Озирченко] // Социологический журнал. – 1995. – № 3. – С. 114-125.
- Мід Дж. Г., 2000* – Мід Дж. Г. Дух, самість і суспільство. З точки зору соціального біхевіориста / Дж. Г. Мід; [пер. з англ. Т. Корпало]. – К. : Український центр духовної культури, 2000. – 374 с.
- Милославова, 1973* – Милославова И. А. Адаптация как социально-психологическое явление / И. А. Милославова // Социальная психология и философия; [под ред. Б. Ф. Парыгина]. – Львов, 1973. – Вып. 2. – С. 111-120.
- Ніцше, 2002* – Ніцше Ф. По той бік добра і зла. Генеалогія моралі / Ф. Ніцше; [пер. з нім. А. Онишко]. – Львів : Літопис, 2002. – 320 с.
- Норт, 2000* – Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / Д. Норт; [пер. з англ. І. Дзюб]. – К. : Основи, 2000. – 198 с.
- Реалізація..., 2003* – Реалізація в Україні принципів і завдань Болонського процесу / Інформ-аналітичний матеріал МОН України. – К., 2003. – 15 с.
- Сайтарлы, 2012* – Сайтарлы И. А. Философия социальной культуры: монография / И. А. Сайтарлы. – К. : изд. ПАРАПАН, 2012. – 292 с.
- Томас, 1999* – Томас У. Определение ситуации / Уильям Айзек Томас // Человек и общество. Хрестоматия / [под ред. С. А. Манкеева]. – К. : Ин-т социологии НАН Украины, 1999. – С. 24-28.
- Фрейд, 2001* – Фрейд З. Лекции по введению в психоанализ: сб. произведений / З. Фрейд. – М. : ЭКСМО-Пресс Москва, 2001. – 528 с.
- Фромм, 2004* – Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности: научно-популярная литература / Э. Фромм; [пер. с нем. Э. Телятниковой]. – М. : АСТ, 2004. – 637 с.
- Шюц, 2004*. – Шюц А. Структури життєсвіту / А. Шюц, Т. Лукман; [пер. з нім. Вахтанга Кебуладзе]. – К. : Український Центр духовної культури, 2004. – 560 с.

REFERENCES

- Andrushhenko, 2004* – Andrushhenko V. Pedagogichna osvita Ukrayini v strategiyi Bolons'kogo procesu / Besida z rektorom pedagogichnogo universy'tetu im. M. P. Dragomanova V. Andrushhenkom // *Osvita Ukrainy*. – 2004. – № 13. – 17 lyut. – S. 4.
- Berger, 1995* – Berger P. *Socy'al'noe konstruy'rovany'e real'nosti*: *Traktat po socy'ology'u` znany'ya* / Py'ter Berger, Tomas Lukman; [per. s angl. E. D. Rutkevych; vstuplenny'e E. D. Rutkevych]. – M. : Medy'um, 1995. – 324 s.

- Bojchenko, 2011* – Bojchenko M. I. Sy'stemnyj pidxid u social'nomu piznanni: cinnisnyj i funkcional'nyj aspekty: monografiya / M. I. Bojchenko. – K.: Vy'davny'ctvto «Promin», 2011. – 320 s.
- Veber, 2013* – Veber M. Gospodarstvo i suspil'stvo / Maks Veber; [per. z nim. M. Kushnir]. – K.: Vsesvit, 2013. – 1112 c.
- Vy'shha osvita Ukrayiny, 2004* – Vy'shha osvita Ukrayiny i Bolons'kyj proces: navch. posib. / [Za red. V. G. Kremeny]. – Ternopil': Navch. Kny'ga, Bogdan, 2004. – 384 s.
- Gabermas, 2005* – Gabermas Yu. Zaluchennya inshogo: Studiyi z polity'chnoyi teoriyi / Yurgen Gabermas; [pereklad z nim. A. Daxnij]. – L'viv: Astrolyabiya, 2005. – 416 s.
- Gofman, 2003* – Gofman Y'. Analiz frejmov: esse ob organy'zacy'y povsednevnogo opyta / Y'. Gofman; [per. s angl.; pod red. G. S. Batygy'na y' L. A. Kozlovoj]. – M.: Y'nstytut socy'ology'y' RAN, 2003. – 752 s.
- Gofman, 2000* – Gofman Y'. Predstavleny'e sebya drugy'm v povsednevnoj zhy'zny' / Y'rvy'ng Gofman; [per. s angl. A. D. Kovaleva]. – M.: Kuchkovo gofman, 2000. – 304 s.
- Derzhavna, 1994* – Derzhavna nacional'na programa «Osvita» / Ukrayina XXI stolittya. – K.: Rajduga, 1994. – 61 s.
- Yermolenko, 1999* – Yermolenko A. M. Komunikaty'vna prakty'chna filosofiya: pidruchnyk / A. M. Yermolenko. – K.: Libra, 1999. – 488 s.
- Ermolenko, 1994* – Ermolenko A. M. Ety'ka otvetstvennosti'y' socy'al'noe byty'e cheloveka [tekst] / A. M. Ermolenko. – K.: Naukova dumka, 1994. – 200 s. – Sovremennaya nemeckaya prakty'cheskaya fy'losofy'ya.
- Zakon, 2014* – Zakon Ukrayiny «Pro vy'shhu osvitu» // Uryadovyj kur'yer. – № 146 (5275) vid 13 serpnya 2014 roku. – S. 7-18.
- Konsty'tuciya, 2014* – Konsty'tuciya Ukrayiny: zi zminamy' ta dopov. stanom na 15 travnya 2014 r. – K.: Presa Ukrayiny, 2013. – 47 s.
- Levkivs'ka, 2001* – Levkivs'ka G. P. Adaptaciya pershokursny'kiv v umovax vy'shshogo zakladu osvity': navch. posibny'k dlya vy'shhy'x navch. zakl. / G. P. Levkivs'ka, V. Ye. Sorochy'ns'ka, V. S. Shty'furak. – K.: Ministerstvo osvity' i nauky' Ukrayiny. Naukovo-metody'chnyj centr vy'shhoj osvity'. 2001. – 128 s.
- Lombrozo, 1996* – Lombrozo Ch. Geny'al'nost'y' pomeshatel'stvo / Ch. Lombrozo; [per. s y't. G. Tetyushy'novoj]. – M.: Respubly'ka, 1996. – 400 s.
- Lukashevych, 1992* – Lukashevych N. P. Teory'ya socy'aly'zacy'y' kak metodology'cheskaya osnova socy'al'noj raboty s molodezh'yu / N. P. Lukashevych. // Molodezhnaya poly'ty'ka: opyt, problemy, perspekty'vy. Matery'aly mezhdunarodnoj nauchno-prakty'cheskoj konferency'y' (v dvux chastyax). – Chast' I. – K., 1992. – S. 84-85.
- Luman, 2000* – Luman N. Neveroyatnost' kommuny'kacy'y' / N. Luman; [per. s nem. A.M. Lozheny'cy'na; pod red. N.A. Golovy'na] // Problemy teorety'cheskoj socy'ology'y'. – Vyp. 3. – SPb.: Y'zdatel'stvo SPbGU, 2000. – S. 165-199.
- Luman, 1995* – Luman N. Chto takoe kommuny'kacy'ya? / N. Luman; [perevod s nem. D.V. Ozy'rchenko] // Socy'ology'chesky' zhurnal. – 1995. – № 3. – S. 114-125.
- Mid Dzh. G., 2000* – Mid Dzh. G. Dux, samist' i suspil'stvo. Z tochky' zoru social'nogo bixeviorysta / Dzh. G. Mid; [per. z angl. T. Korpalo]. – K.: Ukrayins'ky'j centr duxovnoyi kul'tury, 2000. – 374 s.
- My'loslavova, 1973* – My'loslavova Y'. A. Adaptacy'ya kak socy'al'no-psy'xology'cheskoe yavleny'e / Y'. A. My'loslavova // Socy'al'naya psy'xology'ya y' fy'losofy'ya; [pod red. B. F. Parygy'na]. – L'viv, 1973. – Vyp. 2. – S. 111-120.
- Niczsche, 2002* – Niczsche F. Po toj bik dobra i zla. Genealogiya morali / F. Niczsche; [per. z nim. A. Ony'shko]. – L'viv: Litopy's, 2002. – 320 s.
- Nort, 2000* – Nort D. Insty'tuciyi, insty'tucijna zmina ta funkcionuvannya ekonomiky' / D. Nort; [per. z angl. I. Dzyub]. – K.: Osnovy, 2000. – 198 s.
- Realizaciya, 2003* – Realizaciya v Ukrayini pry'ncy'piv i zavdan' Bolons'kogo procesu / Inform-analy'chny'j material MON Ukrayiny. – K., 2003. – 15 s.
- Sajtarly, 2012* – Sajtarly Y'. A. Fy'losofy'ya socy'al'noj kul'tury: monografy'ya / Y'. A. Sajtarly. – K.: y'zd. PARAPAN, 2012. – 292 s.
- Tomas, 1999* – Tomas U. Opredeleny'e sy'tuacy'y' / Uy'l'yam Ajzek Tomas // Chelovek y' obshhestvo. Xrestomaty'ya / [pod red. S. A. Mankeeva]. – K.: Y'n-t socy'ology'y' NAN Ukray'ny, 1999. – S. 24-28.
- Frejd, 2001* – Frejd Z. Lekcy'y' po vvvedeny'yu v psy'xoanaly'z: sb. proy'zvedeny'j / Z. Frejd. – M.: EKSMO-Press Moskva, 2001. – 528 s.
- Fromm, 2004* – Fromm E. Anatomy'ya chelovecheskoj destrukty'vnosti': nauchno-populyarnaya ly'teratura / E. Fromm; [per. s nem. E. Telyatny'kovej]. – M.: AST, 2004. – 637 s.
- Shyucz, 2004*. – Shyucz A. Struktury' zhy'ttyesvitu / A. Shyucz, T. Lukman; [per. z nim. Vaxtanga Kebuladze]. – K.: Ukrayins'ky'j Centr duxovnoyi kul'tury, 2004. – 560 s.

Надійшла до друку 10.07.2014.